

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора юридичних наук, професора Михайліної Тетяни Вікторівни,

на дисертацію Білика Павла Богдановича

на тему «Нові галузі в системі права України:

ціннісно-світоглядний підхід»,

що подана на захист до разової спеціалізованої вченої ради

у Національному університеті «Львівська політехніка»

на здобуття наукового ступеня доктора філософії

з галузі знань 08 Право, за спеціальністю 081 Право

Актуальність теми дослідження.

Формування нових галузей права є нагальним трендом сучасної української та світової правової доктрини і практики. Передумовою цього, у першу чергу, можна назвати експоненціальний розвиток суспільних відносин: виникнення нових відносин, трансформацію існуючих, набуття нового змісту традиційними стосунками. Такі тенденції є яскравим віддзеркаленням динамічного аспекту регулятивної функції права. Найчастіше їхнім наслідком є прогальність права, тобто правове регулювання не встигає за фактичними відносинами. Але у сучасних умовах напрацьовується значний нормативний масив для усунення зазначених прогалин і, як наслідок, виявляється, що нові норми вже органічно не вписуються у структуру системи права, формують щось нове.

Паралельно із зазначеним, у сфері юриспруденції завжди відбувається переосмислення фактичного стану справ з точки зору важливості, значущості певних суспільних відносин, а отже, і значущості правових приписів, які їх впорядковують. Деякі відносини (та, відповідно, і норми) застарівають, відходять на задній план чи взагалі відмирають, інші – набирають обертів. Тобто відбувається переоцінка правового регулювання з точки зору аксіологічних засад. Дуже важливим вбачається, що рецензована наукова

праця Білика Павла Богдановича об'єднує саме ці дві надважливі проблеми: виникнення нових галузей права та ціннісний підхід до зазначеного процесу.

Ціннісно-світоглядний підхід, який використано у роботі, робить дисертацію актуальним дослідженням як для теорії держави і права, так і для філософії права. На цьому варто наголосити окремо, оскільки правнича наука останнім часом перебуває в умовах гострого дефіциту аналізу фундаментальних проблем права, що частково і вирішує рецензована дисертація.

Як логічно витікає з попередньої тези, у площині правової доктрини спостерігається вельми небагато напрацювань, що висвітлюють формування нових галузей права у сучасних умовах, тому дисертаційне дослідження Білика Павла Богдановича однозначно можна визнати затребуваним, своєчасним та актуальним.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана відповідно до положень «Стратегії людського розвитку», затвердженої Указом Президента України від 14 травня 2021 р.; стратегічних цілей, визначених Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2022 р., № 1155-р «Про схвалення Стратегії комунікації з питань європейської інтеграції України на період до 2026 р.»; Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр., ухвалених постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р.; спрямована на реалізацію Стратегії сталого розвитку «Україна–2020», затверджених Указом Президента України від 12 січня 2015 р., № 5/2015; тематичним напрямом, визначеним постановою Кабінету Міністрів України № 942-2011-п «Про затвердження переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2021 р.».

Також дисертація відповідає науковому напрямку Навчально-наукового Інституту права, психології та інноваційної освіти: «Правові, психологічні та інформаційні проблеми розвитку державності в Україні», затвердженому

Вченою радою Національного університету «Львівська політехніка» від 24 червня 2014 року (протокол № 5); темі науково-дослідної роботи кафедри цивільного права та процесу Національного університету «Львівська політехніка» «Цивільно-правове забезпечення суспільних трансформацій в умовах євроінтеграції» (державний реєстраційний номер 0119Г103040). Дисертація виконана у межах плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права та процесу Національного університету «Львівська політехніка» на 2020–2025 рр.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій.

Ступінь обґрунтованості наукових висновків у роботі П.Б. Білика є дійсно високим, чому сприяла низка чинників.

У першу чергу, на якість наукового дослідження вплинула структурна побудова роботи та влучність методологічного інструментарію. Структура роботи є добре зваженою, назви розділів та підрозділів – логічними та такими, що всебічно охоплюють предмет дослідження. Структурно та за своїм обсягом робота відповідає меті та завданням дослідження.

Метою дисертаційної роботи визначається аналіз правової природи нових галузей в системі права України, який ґрунтується на ціннісно-світоглядному підході у контексті філософсько-правового дискурсу на основі аксіологічних, онтологічних, гносеологічних, антропологічних і праксеологічних детермінант, – що й було успішно реалізовано Біликом Павлом Богдановичем.

Методологія дисертаційного дослідження здебільшого є класичною для наукових праць такого напрямку, а отже, її застосування забезпечило отримання репрезентативного та якісного результату.

Особливо слід відзначити застосування автором методу правової компаративістики. Оскільки проблема формування нових галузей права є актуальною не лише для України, а й у загальносвітовому масштабі, то

доцільно було проаналізувати досвід зарубіжних країн, що автором успішно зроблено. Це підтверджує кількість джерел іноземною мовою у переліку використаної літератури, що становить близько 10% від їхньої загальної кількості.

Джерельна база дисертаційного дослідження в цілому заслуговує на увагу в аспекті, як кількості, так і якості. По-перше, вона є більш, ніж достатньою для наукових праць такого рівня, а, по-друге, охоплює загальні та спеціальні дослідження вітчизняних науковців, що стосуються тематики дисертації, напрацювання зарубіжних авторів, а також нормативно-правові акти, які регламентують зазначене питання.

Висновки за окремими розділами роботи формують загальну картину вирішення проблематики щодо предмету дослідження, є в достатній мірі обґрунтованими та логічно побудованими.

Текст дисертації викладений чітко, лаконічно, грамотно, із дотриманням усіх законів формальної та діалектичної логіки. Усі структурні частини роботи пов'язані між собою.

Достовірність і новизна положень та висновків, які виносяться на захист.

Достовірність результатів дослідження забезпечується його структурною будовою, методологічним та поняттєвим апаратом, джерельною базою.

Дисертантом розроблено комплекс пропозицій та рекомендацій, які характеризуються високим рівнем новизни та аргументованості.

Найбільш цікавими з наукової точки зору можна визнати наступні тези та пропозиції автора.

Однією з тез Білика Павла Богдановича, яка однозначно заслуговує на підтримку, є тлумачення про поле філософсько-правової парадигми нової галузі права, котре зумовлене суперечливим і складним характером національного і світового правового прогресу через критику революційних

методів трансформації меж правової дійсності, оскільки право в демократичній державі повинне первинно еволюціонувати через правову культуру та правосвідомість соціуму. Революційний шлях розвитку будь-якого явища чи процесу завжди пов'язаний зі значним вектором невизначеності та непередбачуваності, тому з точки зору прогнозованості та можливості моделювання позитивних якостей правової реальності найбільш оптимальним, дійсно, може бути визнаний саме еволюційний шлях розвитку будь-якої національної правової системи. Тим більше, підтримується підкреслення автором значення підвищення рівня правосвідомості та правової культури у цьому процесі, тому що правосвідомість у різних її формах опосередковує будь-які зміни (позитивні чи негативні) у правовій реальності.

Викликає науковий інтерес те, що на основі широкого методологічного інструментарію автором проведено узагальнення історичних аспектів галузевої диференціації права та виокремлено основні підходи: за предметом правового регулювання – моністичний (предметний); за предметом і методом правового регулювання – дуалістичний (традиційний); за систематичним пошуком нових оптимальних критеріїв – плюралістичний. Доведено, що останній підхід до галузевої диференціації українського права є найбільш виправданим в умовах сучасності, позаяк має різні варіації та базується на необхідності пошуку окрім усталених критеріїв виокремлення самостійних галузей права, також і додаткових, які обумовлюються сучасною ціннісною переорієнтацією українського права та світоглядними змінами соціуму у контексті глобальних викликів. Висновок Білика П.Б. про плюралістичний підхід як найбільш актуальний з точки зору диференціації галузей права викликає схвальні відгуки, бо класичний дуалістичний підхід за сучасних умов не завжди відображає всю варіабельність суспільних відносин та правових норм і не завжди дозволяє виокремити та охарактеризувати певну систему приписів як один з елементів структури системи права: як галузь, підгалузь чи інститут права.

Слід констатувати дуже потужне філософське підґрунтя рецензованої роботи, коли класичні явища, що традиційно відносяться до сфери теорії держави та права, розглядаються із загальнофілософської та філософсько-правової точки зору. Так, філософію нової галузі права у роботі позиціоновано як напрям філософсько-правової рефлексії, в межах якої осмислюється феномен галузі права в найбільш утаємничених, смислових вимірах її буття, а також світоглядних й методологічних аспектах. Цей вектор філософії права передбачає сукупність гносеологічних, онтологічних та аксіологічних знань, які формують цілісне уявлення про граничні засади нової галузі права та її ціннісно-смислові особливості. Такий погляд на галузь права є дійсно новим і надає їй абсолютно нового змісту й сенсу. Переосмислення ролі, цінності та значення нових правовідносин дозволяє по-новому подивитися на систему права, виділити комплекси нових однорідних правових норм з існуючого нормативного масиву.

За висвітленим вище принципом автором дуже влучно виділено та охарактеризовано конкретні нові галузі права, що є такими як для української, так і для світової науки й практики. Особливо цінним видається окреме виділення в роботі військового права та його характеристика як системи загальнообов'язкових норм, формально визначених правил поведінки у військово-публічній сфері, які встановлюються, охороняються і забезпечуються державою та здійснюють регулювання суспільних відносин, пов'язаних із діяльністю військової організації суспільства та мають на меті забезпечення захисту держави, суверенітету, територіальної цілісності. Цілком очевидним та зрозумілим є значенні цієї нової галузі права на сучасному етапі для нашої держави, проте, зважаючи на світові тенденції та процеси, глибоку кризу міжнародного права, то концептуалізація зазначеної галузі права має перспективу і для світової правової доктрини.

Повнота викладу одержаних результатів.

Текст дисертаційної роботи повно та комплексно розкриває обрану тему дослідження. Основні положення та результати дисертаційного дослідження висвітлено в 10 наукових публікаціях, з них 3 – у наукових фахових виданнях України, що включені до міжнародних наукометричних баз даних, 7 – у збірниках тез наукових конференцій.

Можна стверджувати, що повнота викладення наукових результатів у публікаціях автора є достатньою.

У дисертації та інших публікаціях Білика Павла Богдановича не виявлено ознак академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації та інших порушень принципів академічної доброчесності.

Практичне значення одержаних результатів.

Результати дисертаційного дослідження мають суттєве наукове та практичне значення і спрямовані на обґрунтування фактичного формування нових галузей права з урахуванням аксіологічної перспективи.

Обґрунтовані у дисертації узагальнення, висновки та пропозиції можуть бути використані у:

- у науково-дослідній сфері – для поглиблення юридико-профільних знань та розвитку успішних наукових розвідок із проблем нових галузей права в системі права України;
- у правотворчій діяльності – як теоретико-правове підґрунтя формування нових галузей права в системі права України, врегулювання їх законодавчого закріплення й забезпечення відповідними нормативно-правовими актами;
- правореалізації – для підвищення рівня обізнаності та правосвідомості правозастосовних суб'єктів щодо визначальних тенденцій формування нових галузей права в системі права України та вироблення юридичної та суспільної практики їх застосування новітніми нормами права.
- в освітній діяльності – під час викладання дисциплін «Теорія держави і права», «Теорія та філософія права», «Історія держави і права

зарубіжних країн», «Порівняльне конституційне право», «Міжнародне публічне право», «Правова глобалістика», «Ювенальне право», «Медичне право», «Інформаційне право», «Митне право», «Фінансове право», «Податкове право», «Військове право», «Міграційне право» та низки інших галузевих наук, а також підготовки відповідних навчально-методичних матеріалів.

Дискусійні аспекти та зауваження до дисертації.

Якість рецензованого дисертаційного дослідження не викликає сумніву, проте воно не позбавлено окремих недоліків та дискусійних моментів, зокрема:

- вище зазначалося, що обгрунтованою й правильною виглядає пропозиція автора щодо необхідності розширення критеріїв поділу права на галузі. Причому як комплекс підстав виокремлення нової галузі права у роботі називаються: загальні (наявність нової сфери суспільних відносин; існування певної цілісності, єдності у такому комплексі суспільних відносин; факт об'єктивно зумовленого запиту щодо особливого самостійного регулювання цієї сфери суспільних відносин; характерний метод правового регулювання таких суспільних відносин) та спеціальні (наявність «соціальної цінності»; існування спеціальних галузевих правових принципів; наявність спеціального правового режиму). Але виникає питання, чи не виглядають окремі з наведених ознак досить розмитими? При всій цінності цієї пропозиції, ознаки галузей права мають бути настільки чіткими, щоб це давало можливість очевидно відмежувати одну галузь права від іншої. Більшість із запропонованих критеріїв такими і є. Але хотілося б почути додаткове обгрунтування та приклади класифікації конкретних галузей права щодо таких підстав, як „факт об'єктивно зумовленого запиту щодо особливого самостійного регулювання цієї сфери суспільних відносин” та „наявність соціальної цінності”;

- викликає питання використання категорії „спеціальний правовий режим” для позначення однієї з підстав виокремлення нової галузі права. Щодо використання терміну „правовий режим”, то в юридичній техніці правової системи України за ним традиційно закріпилося дещо інше значення. Причому, як відомо, цінність юридичної техніки – передусім у її єдності. Чи не буде категорія правового режиму як підстави виокремлення нових галузей права контрастувати з його усталеним значенням?

- у роботі систему права в онтологічному розумінні позиціоновано як багатовимірну комплексну правову категорію, котра відображає цілісний, інституційний комплекс об’єктивно необхідних правових норм та інших елементів (суб’єктів права, їх поведінки та правосвідомості, рівня правової культури, суспільно-правових відносин та процесів, правової практики тощо), які пов’язані між собою сталими юридичними принципами та функціональними взаємозв’язками, що характеризується динамізмом, трансформацією та поступальним розширенням сфери регулювання суспільних відносин. Чи не відбувається у наведеному визначенні змішування категорій „система права” та „правова система” за рахунок віднесення до системи права так званих „інших (крім правових норм) елементів”, таких, наприклад, як „поведінка суб’єктів” та „правова практика”? Оскільки відомо, що у класичній тріаді правової системи згадані елементи віднесені до іншого її структурного компоненту, а саме, власне до юридичної (або правової) практики.

Тим не менше, хотілося б наголосити на тому, що викладені вище зауваження мають суб’єктивний характер та не впливають на загальний висновок щодо дисертації в цілому.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.

На підставі всебічного аналізу можна стверджувати, що рецензована робота вирішує конкретне науково-прикладне завдання, містить нові положення, які раніше не виносилися на захист, є особистими

напрацюваннями автора та такими, що мають наукову цінність і неабияке значення для розвитку правої доктрини.

Дисертаційна робота на тему «Нові галузі в системі права України: ціннісно-світоглядний підхід», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право, за спеціальністю 081 Право, відповідає вимогам Наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертацій (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України №759 від 31 травня 2019 р., Постанови Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 р. «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (із змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 31 від 31 березня 2022 р.).

Автор – Павло Богданович Білик, з врахуванням результатів публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право, за спеціальністю 081 Право.

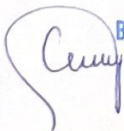
Офіційний опонент:

**доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії, історії
держави і права та філософії права
Донецького національного
університету імені Василя Стуса**

Тетяна МІХАЙЛІНА

Підпис

НАЧАЛЬНИК
ВІДДІЛУ КАДРІВ
МІХАЙЛІНА САНДРУК

засвідчую